

## Les *ballestes* per a caçar ocells (ALDC, VII, 1603. Les *ballestes* per a caçar ocells)

La *ballesta* per a caçar ocells està formada per dos semicercles de filferro, tensats per una molla, que, en saltar, hi queda agafat l'ocell que ha picat l'esca; el mot deriva del llat. BALLĬSTA (← gr. BALLISTES, der. de BALLÍZEIN 'llançar'), que del primer significat de 'màquina de guerra gran en forma d'arc, que llançava pedres' va passar al de 'arma portàtil format per un arc d'acer que llança fletxes impulsades per una molla' per arribar, per metàfora de l'estri quan està tancat, al significat modern (veg. dibuixos a DCVB, II: 248; Veny/Pons, 1998: 499); var.: *ballestra* 36, 42, que, com l'it. *balestra* i el mall. i men. *ballestra* (DCVB), pot provenir d'una var. llatina antiga BA(L)LISTRA. D'aquesta metàfora amb el sema de 'agafar la presa, deixar-la immòbil, matar-la', participen els mots *ratera* i *cep*. *Ratera* és un der. de *rata*, rosegador que, procedent d'Àsia, va entrar a Europa els primers segles de l'edat mitjana; el mot és d'origen incert: descartades les propostes del celta (Thurneysen) i del llat. RAPTUS 'caçat' (l'atribució de "repapieig senil" del DEC*at* al lingüista García de Diego sembla sobrer), creiem que és una probable onomatopeia del remor que fa el mamífer quan rosega; cf. els congèneres cast. *rata*, fr. *rat*, it. *ratto*, al. *Ratte*, angl. *rat*; el mot en el seu origen morfosintàctic seria un adjectiu, a partir de *ballesta ratera*, a. 1457 (veg. també *ballesta de parar rates*, a. 1399), convertit en substantiu; der. dim. *ratereta* 57, 115, 125, 126, 147, 173. Sobre *ratolí*, format amb dos suf. dim., *-ol* (< -OLU) i *-í* (< -INU), s'ha format el der. castellanitzant *ratoliner* 77. *Cep* pertany originàriament al lèxic militar llatí, descendent de CĬPPUS, amb els significats de 'pal ensorrat en el sòl o clot destinat a entrebancar la marxa de l'enemic', que, a través de 'objecte que surt de terra o encaminat a travar o a clavar quelcom en el sòl', esdevingué 'parany on és agafada una bèstia empaitada'; var. *cep de tauleta* 154, dim. *cepet*, [θ]epet 100 (pl. *cepets d'alambre* 167, *cepe*[tʃ] 168, [θ]epe[θ] 108), i formes castellanitzants (o aragonesitzants), *cepo* 87, [θ]epo 132. En llatí s'usava DECIPULA, DECIPULUM 'parany d'ocells', der. de DECIPERE 'prendre, fer caure en un parany' (→ cat. *decebre* > ant. 'enganyar' → 'defraudar'), i també PEDICA, der. de PĒS, PĒDIS 'peus', que significava 'parany per a agafar els animals per la cama o la pota' (cf. fr. *piège*), que és l'origen de *petge* 82 (cf. Aguiló, 2002 a), *m.* a partir de l'ús del mot en pl. sense determinant (*parar petges*). Són també metàfores, però sense el sema 'que agafa, que mata', *garbellet* i *crevera*. *Garbellet* és un dim. de *garbell*, var. de *crivell*, viu en ross. i nord-occ., procedent de CRĬBĒLLUM (dim. de CRIBRUM), amb el radical probablement modificat per influència de la forma àrbiga GĬRBÁL (veg. PALDC, V, mapes 609 i 695); el sema comparatiu seria la seva forma rodona, quan la ballesta està oberta. *Crevera* 127 és una var. de *creuera*, amb substitució de [w] per [β],

i motivada semànticament pels "bastonets units formant creu i envescats per la punta, que es posen entre les branques d'un arbre" (DCVB).

Són mots genèrics *parany* i *trampa*. *Parany* és un der. de *parar* (< PARĀRE 'preparar, disposar, fornir') amb el suf. *-any* (< -ANEU), com el de *esborrany*, *estroncany*, *tirany*, potser amb influència de *engany*; doc. a. 1346: "prendre rates ab loses e ab altres *paranys* e angins" (DCVB); var. *parany de filferro* 44, que precisa el tipus de parany, i el dim. *paranyet* 109. *Trampa* (s. XVI) és una var. de *trapa*, de l'onomatopeia TRAP!, TRAMP!, que imita el soroll d'un cos pesant en marxa, i que significa 'parany per a caçar, especialment excavació coberta amb una fusta o altra cosa que s'enfonsa en posar-s'hi al damunt l'animal'; var. *trampeta* 54, 182, *tampa* 39, com a segona resposta, i *gàbia de trampa* 68.

Altres mots, alguns potser aproximatiu semànticament: *escripet*, extensió del gascó, on deriva del germ. SKRIPA (SKIRPA) 'bossa', amb el suf. *-et*, que en aquesta var. occ. prové de -ELLU; var. *escripet* 89 i, amb pèrdua del segment inicial, *cripets* 98; *bragons* 36, var. de *braons* 'part alta del braç' (< fràncic BRADO 'part carnososa del cos; pernill'), amb una *-g-* antihiàtica (com la del dial. *dugues* < *dues*); la motivació podria raure en la comparació dels semicercles de la ballesta amb la força, vigor dels braons del braç; *alçapeus* 93, potser pel fet d'haver d'aixecar els peus per no ser enganxats; *molla* 74, metonímia de la part pel tot (< MÖLLE 'fluixa, blana', per la flexibilitat del ressort).

L'alg. *matxonera* 85 és un sardisme, der. de *mattsonne* 'guilla, rabosa', al·ludint a la seva astúcia, mot de caràcter tabuístic que en sard va substituir *gurpe* (< VULPE) (DES), mentre que *tallora* 85 és un manlleu a l'it. central i mer. *tagli(u)ola* "ordigno di ferro a scatto per prendere la selvaggina" (DEI), amb rotacisme de la *l*.

Són extensions d'altres sistemes de caça: *llosa de ferro* 72, 81 (veg. mapa 971); *senderet* 73 (veg. mapes 972 i 1051); *laç* 76 (veg. mapa 972).

El fet que l'estri consti de dues parts que es tiben afavoreix l'ús sovintejat del pl. (*ballestes*, *rateres*, *paranys*, *trampes*, *ceps*, com *tisores*, *ulleres*, *pantalons*, *alicates*, etc.).

Geolingüísticament, el Principat acull les isoglosses de *ballestes*, *paranys*, *trampes* i *rateres*, aquesta amb un apèndix al val. mer., potser per la colonització mall.; *ceps* és propi del val. i d'una franja ponentina, i *garbellets* és exclusiu del mall., que també coneix *rateres* i *parany* (Figuera, 1840: "Paráñy. [...] Mêdi para enganar. [cast.] Armadijo [...]").

Són mots normatius els genèrics *parany*, *trampa* i *cep* "parany per a agafar llops, guineus, etc.", des del DG<sub>1</sub>, 1932; *ballesta*, des del DIEC<sub>2</sub>, 2007.